

MAGYARI NÁNDOR LÁSZLÓ

Marasztalnak, tehát megyünk

Gondolatok válság(ok)ról és elvándorlásról

Írásom témájának implikációi e helyen kimeríthetetlenek, gondolataim legfeljebb problémafelvető és helyzetisztázó jelleggel bírhatnak. Bízom abban, hogy a romániai társadalom, közelebbről a kisebbségi lét válsága és az elvándorlás problémakörébe általam besorolt elemek és kapcsolatrendszerek összefüggésének felvillantása hozzájárulhat kisebbségi helyzetünk jelenének jobb megértéséhez, alapot biztosít megvitatásához.

Általános válságtudatunk, illetve tudati válságaink lényeges összetevője átmeneti társadalmunk és közéletünk sajátosságainak tisztázatlanságában, válságkezelési stratégiánk egyoldalúságaiban keresendők. Kulturális modelljeink, dominánssá tett szellemi tradícióink ugyanis egyetlen – a múltban bevált – stratégiát sugalmaznak. Amíg nem vagyunk képesek kilépni e stratégiaépítés holdudvarából, amíg éjjeli lepke módjára minduntalan belezuhanunk ezen eszmei izzólámpa alig pislákoló, de egyedül „fényeskedő” kéréjébe, addig a továbblépés esélye kudarcba fullad.

Válság és válságkép

A régiókban honos nyilvános „beszélés” társadalmi valóságot termelő képességéről aligha kell bárkit is meggyőznöm, hiszen naponta tapasztalhatjuk, hogyan élnek és élünk mi magunk is a világépítés e módjával. Kevesebbet tudunk viszont az így létrehozott „valóság” természetéről, mindennapjainkban betöltött szerepéről, a tömegkommunikációs mező kiterjedésével, hatásának megnövekedésével előállt helyzetről pedig különösen keveset. Alig foglalkoztak nálunk a „nyilvános diskurzus” jellemvonásainak kutatásával. A kevés számú elemzés bizonyítja; de a mindennapos tapasztalat is azt mutatja, hogy Romániában a médiák az utóbbi húsz esztendőben erősen eltávolodtak a köznapi, tapasztalati valóságtól. A médiák által kialakított és elterjesztett ideologikus nyelvezet önálló életre kelt, önmagát és társadalmi környezetét szüntelenül újratermelő mechanizmussá vált, a nyilvánosságból kiszorult, illegálisba kényszerült tapasztalati valóság ellenében, ellentmondva a legegyszerűbb tényeknek is, ha ezek nem feleltek meg a hatalom érdekeinek. Ez a megosztottság és ellentmondás – minden jel szerint – túlélte a bukott rendszert, továbbra is működőképes, még akkor is, ha számos területen nyilvánvalóan szándékával ellentétes hatásokat vált ki. Ez komolyan hat minden társadalmi, kulturális és politikai jelenség mai megítélésére, arra, hogy hogyan beszélnek nyilvánosan például az elvándorlás problémaköréről.

Mi válik láthatóvá ezekből a jelenségekből, és mi az, amit e nyelvezet továbbra is elrejt? A nyilvánosság mezeje strukturálisan kettéhasadt először a *fentre* és a *lentre* – amikor is a lent szinte teljes egészében kiszorult a nyilvánosságból. Amikor az értelmiségiek által kitermelt és gyakorolt nyelvezet *hatalmivá lett*, többé már nem szólt a fenthez, az úgynevezett „nép”-hez, alapvetően bonyolulttá vált nemcsak a médiák hatásainak a bemérése, hanem a kétféle nyelvezet – a hatalomé és az alárendelteké – tényleges kommunikációja is. Mivel a nyilvánosság szerkezetváltása nem történt meg, a kétféle beszélés konglomerátuma azt a látszatot kelti, hogy ami előállt, az totálisan kezelhetetlen, hogy tényleg lehetetlen a kommunikálás, a szót értés. „Nyilvánossá tett valóságunk”-nak van még egy összetevője, nevezetesen az, amit az információs robbanás hozott. Romániában ma legkevesebb 1200-1300 kiadvány jelenik meg, szemben a '89-ben megjelenő alig több mint 300 kiadvánnyal; a TV hosszabb adásideje, a területi tévé- és rádióadók beindulása többszörösére növelték az összadásidejét, és akkor még nem szóltunk a külföldi sajtókiadványok elérhetővé válásáról stb.

A mennyiségi robbanást a sajtókiadványokra, a televízióra irányuló fokozott figyelem is tetézte, főként a változás utáni első fél évben.

A „negyedik hatalom” erősen politizálni kezdett, azaz polarizálódni (kormánypártivá vagy ellenzékivé lenni) a politikai nézetek terén is. Bábeli zűrzavarba „beszél bele” bárki, aki nyilvánosan jelentkezik. Ebben a közegben kell szólnunk a válságról, ebben a közegben kell megkeresnünk a kivándorlás kérdéskörét érintő adott és lehetséges értelmezéseket is.

*

A sajtóban, rádióban és televízióban egyaránt sok szó esik az általános válságról éppen úgy, mint a részstruktúrák kríziséről. Beszélnek a gazdaság helyzetéről, mely strukturális aránytalanságok, technológiai elmaradottság, centralizált irányítás, leromlott munkamorál, nyersanyag- és energiahiány stb. közepette működik, illetve nem működik. Szóba kerül az ideológiai válság, akár csak a társadalmi (például a különböző rétegek és csoportok összebékíthetlensége kapcsán), és igen gyakori téma az a súlyos erkölcsi válság, melybe „a zsarnok és a szocialista rendszer” az egész nemzetet, az egész társadalmat sodorta. A társadalom egészének anómiába zuhanását nyilvánvalóan azok hangsúlyozzák, akiknek leginkább érdekük ez a kétes uniformizálódás, akik érdekeltek a különbségek elrejtésében. Ezért aztán a totálisnak, globálisnak feltüntetett morális válságot gyakran úgy prezentálják, minthogyha itt a „jó nemzeti-nemzetiségi hagyományok”-nak a rossz, „szocialista és diktatórikus rendszer” általi megfertőzéséről lenne szó. Ez utóbbi lényegében nem „szennyezhetette be” azokat az évezredek tradicionális erkölcsi normákat és értékeit, melyeket általában a keresztény és sajátosan az ortodox hitvallás hordoz(ott), így az ezekhez való visszatérés nemcsak legitim, hanem az egyedül üdvözítő megoldás, erkölcsi parancs mindenki számára. Ez a visszafelé tekintő magatartás más ideológiai-erkölcsi konstrukciók esetében is jelentkezik, ezért a továbbiakban főként a kisebbségi erkölcsi válságra felelni szándékozó domináns elképzelésről szólok.

Többször hallani az utóbbi időben azt; hogy az elvándorlás „néma szavazás”, hogy az elmenők a „lábukkal szavaznak”, és hogy az elvándorlás az általános válságra adott társadalmilag releváns (sokakat - az itt maradókat is egyaránt érintő) válaszreakció. Ezek a hangok elvesznek a jelzett szinkretizmusokkal jellemezhető nyilvánosságban. Amíg a nyilvánosság struktúráváltása nem következik be, addig továbbra is igen keveset tudhatunk meg a jelenségről a médiák által forgalmazott kép alapján. A kivándoroltak számát illetően például a sajtóban váltakozva forgalmazódik a 800 000-1000 000-s és a 126 000-es, a kisebbség vonatkozásában egy időben beszélnek arról, hogy: „Napjaink legégetőbb nemzetiségi gondja a tömeges kivándorlás, a szülőföld elhagyása”, és arról, hogy „szerencsére” a kivándorlás a „fordulat” után nem öltött nagyobb mértéket stb. Ezért kell feltárni a *médiák működésének megismertető és ugyanakkor félreismertető-elrejtő hatásait*. Nálunk ugyanis a nyilvános beszélésnek van egy cseppet sem elhanyagolható vonása: a *ráolvasás jelleg*, mely inkább összemossa vagy egyes vonatkozásaira fókuszálja a válságjelenségeket (is), mintsem hogy elénk tárna reális dimenzióit. A ritualizálás, lirizálás, ideologizálás és moralizálás olyan szinkretizmust termel, melyen belül „józan ésszel” nem dönthető el, hogy mi is a valóságos, a megtapasztalható, netán megnevezhető és kezelhető helyzet. Ez a nyelvezet úgy mutat rá a válság egyes összetevőire, hogy mindig más-más vonatkozást emel ki a bajok forrásaként. Bűnbakállítás ez, annak minden ceremonális kellékével, mely a hatalom büntől való megtisztítását igyekszik megvalósítani, nemcsak a fennálló hatalom érdekeinek alárendelten, hanem például a kisebbség vezetőinek vonatkozásában is! Ennek a hatalmi játéknak csak „eszköze” a válságra való szüntelen hivatkozás, bár célként a kilábalás stratégiájának a kereséseként jelentkezik. Mint minden hatalomért folyó küzdelemben, itt is több fél van, és mindenik többé-kevésbé arra kényszerül,

hogy egyazon pályán küzdjön, azaz azonos „nyelvet” beszéljen. Az egyik oldalon az örökölt bajok túllicitálása folyik a tehetetlenség leplezésének érdekében, a másikon pedig a jelenlegi hatalom tévedéseinek a túlméretezése.

A hatalmi harctérré tett nyilvánosságban elhangzó csatakiáltások továbbra is ellentmondanak a tényeknek, hiszen a hétköznapokban nem érzékelhető a gazdaság válságának igazi mértéke. A legtöbb ember „kevesebbet” dolgozik munkahelyén, mégis nagyobbak jövedelmei (ha hinni lehet a statisztikáknak, az ipari termelés a tavalyi 89%-hoz képest 48%-kal csökkent, míg ugyanezen időszakban a kifizetett jövedelmek abszolút értékben 131%-kal nőttek). Nem tapasztalható a nemzeti-nemzetiségi veszélyeztetettség sem olyan mértékben, ahogyan arról a nyilvánosság folyamatosan értesít. De mindezek „másképpen” nagyon is jelen vannak hétköznapjainkban: óriási az áru- és alapanyaghiány, növekszik a nacionalizmusok térhódítása, elmaradt a gazdasági struktúraváltás, az árak növekednek stb., csak hogy ezekről mintha nem illene súlyuknak megfelelően beszélni. A legitimációs vákuum ezért tovább kíséri magát a nyilvánosságot is, fél év után ismét nem hiszünk a sajtónak, mely hiteltelensége folytán *válságtudat-termelővé válik, nem megtart, hanem elüldöz*. A válságtudat mélyülésében most már egyaránt szerephez jut a tapasztalati valóság és a közvetített válságkép, mely gyakran tapasztalható tényeknél negatívabb viszonyokat érzékeltet. Ebben a hangulatban az a nyilvános beszéd is, mely helyzetfeltáró szeretne lenni, szükségszerűen válsághangulatot kelt (kisebbségi vonatkozásban „egységet rombolónak minősül), és így a kivándorlás motivációs háttérét erősíti.

Válsághangulat – kivándorlás

A válsághangulatra adott válaszreakciók közül kettő látszik dominánsnak, még akkor is, ha ez a nyilvánosságból alig kiolvasható. Az egyik a *válsággal való együttélés mint tradicionális attitűd*. Ez a magatartás nem is igyekszik megkeresni, netán felszámolni a kiváltó okokat, hanem – a nyilvánosság ráolvasás-jellegét is felhasználva – konzerválja a válságot, azaz ritualizálja, beépíti intézményeibe. Azt teszi, amit számtalan, archaikusnak nevezhető (harmadik világbeli) társadalom tesz: megpróbál alkalmazkodni a hiányhoz, a szűkösséghez, természetesnek, adottságnak tekintve azt. Nálunk ezt a magatartást sokan a „jó tradíció”-hoz való ragaszkodásként élik meg kisebbségi körökben is: ez a Sors, melyet vállalni kell. A másik, szintén tipikusnak tekinthető válasz *az elvándorlás*. Ez igen bonyolult és sokszintű reakció. Sokféleségét a háttérben meghúzódó eltérő motivációk adják, ezért nehéz eldönteni, hogy adott esetben éppen melyik társadalmi kihívás, a válság mely vonatkozása képezi vezérmotívumát.

Az instrumentális-rationális ész fényénél vizsgálva kétségtelen, hogy a két jelzett reakciótípus közül az első a kevésbé érthető, még akkor is, ha a második ellen hadakoznak a legtöbbit, főként kisebbségi sajtónkban, de nem csak ott.

Az aktív, jövőre-orientált, a válságot leküzdeni akaró kezdeményezéseket nolens volens eltakarja a „látványos távozások” és a „szertartásos moralizálás” többnyire szélsőségekben jelentkező harca. Az a paradox helyzet áll elő, hogy a hagyományokhoz való feltétlen ragaszkodást, a gyökerekhez való visszatérést, a szülőföldre, a tájhoz, a nyelvhez stb. való hűséget kinyilatkoztató, illetve a nacionalista szövegekbe sűrített paternalista szövegelés nemhogy maradásra készítetné a társadalom egy részét (még lehet legaktívabb részét!), hanem egyre több elvándorlást eredményez etnikai hovatartozástól függetlenül.

A kisebbség válságának háttere

Jelenlegi helyzetünk feltárása mélyebb történeti-társadalmi elemzést igényelne, hiszen a válság gyökerei messzire nyúlnak vissza múltunkban. Elemezni kellene azokat az

intézményeket és mentalitásokat, melyek az adott történelmi kontextusokban meghatározói voltak kisebbségi életünknek. Itt csak egy erősen leegyszerűsítő, sematikus vázlatot nyújthatok arról, hogy az utóbbi tíz-tizenöt évben hogyan működtek azok a formális és/vagy informális intézmények, melyek céljuknak tekintették többek között társadalmunk és kultúránk megtartó erejének erősítését is. Ennek ellenére úgy tűnik, kulturális környezetünk, egész életvilágunk sokat veszített megtartó erejéből, hogy válságba került domináns –túlélésre beállítódott – paradigmája is.

Kétségtelen, hogy a kisebbségi sors tehertétele, hol kisebb, hol pedig nagyobb intenzitással, számtalan formában, a társadalmi-gazdasági-kulturális élet minden területén jelentkezett. Ellensúlyozására sok elképzelés és konkrét kísérlet is született a kisebbségi sorsra jutás kezdetétől máig. A stratégiai mozzanatok kimunkálása, az intézményépítési kísérletek érthető módon akkor kerültek előtérbe, amikor a román társadalom „nyitott” lett, vagyis amikor nagy történelmi földcsuszánások következtében egyáltalán lehetőség mutatkozott erre. Először a húszas évek elején, majd 1945 után, legutóbb pedig 1968 után a kisebbség vezetői megpróbálkoztak olyan intézményrendszer létrehozásával, felélesztésével, működtetésével, mely képes lett volna ellensúlyozni a tehertételt. Közösségi célokat állítottak a kisebbség elé, és sikerült is mozgósítani a társadalmat az ezekért való munkálkodásra. Ilyen célnak tekinthető az önálló transzszilván eszmeiségnek mint kollektív identitástényezőnek a kidolgozása. Ilyen célzatú volt a háború utáni körülmények között a szocialista társadalom építése mellett való elköteleződés, a „nemzetiségi” arculatnak az új körülmények között való „kimunkálására” való lelkesítés. De ugyanez az igyekezet munkált azoknál, akik 1968 után az „emberarcú”, megreformált kommunizmusban bízva, a reformmarxizmust hirdelve próbáltak meg közösségi célokat elfogadtatni. Nem célokom annak az értékelése, hogy ezek az elképzelések mennyiben voltak utópikusak. Rögzíteni szeretném viszont mai helyzetünk jobb megértése érdekében, hogy hogyan is működtek a jelzett célok szolgálatára kialakított intézmények – főként a legutóbbi időkben.

Az utóbbi tíz-tizenöt évben a kisebbség előtt régebben még úgy-ahogy nyitva levő, gazdasági-társadalmi és kulturális intézmények kapui egyre inkább bezárultak (nemcsak a többségi intézményeké, hanem a kisebbségi kezdeményezéseké is). Ennek okai többnyire ismertek, sőt bizonyos értelemben „csak” ezek az általános okok hangsúlyozódtak ki. Ebben a helyzetben az a régebbi kompenzatív funkciójú kulturális-morális magatartás, mely célt és értelmet kölcsönzött a nemzetiségi intézményháló fenntartásának *építéséhez és működéséhez, működésképtelenné vált.* Érdeemes – címszavakban bár – jelezni ennek az erkölcsi kontroll-mechanizmusnak legszembevetőbb vonásait.

Egyik legfontosabb jellemvonása e konstrukciónak talán az volt, hogy mindenkor *valami* (az asszimiláció) *ellenében* artikulálódott, illetve működött, és hogy ez a „valami” többé-kevésbé folyamatos hatalmat gyakorolt fölötte, egyenesen fenyegette őt. Érthető hát, ha a kisebbségi „megmaradás-erkölcs” és intézményi cselekvés minduntalan defenzívába szorult. Ez a „harc”, melyet annyiszor hangsúlyoztak, hol nagyobb, hol kisebb mértékben megemésztette az intézmények és az intézményiek energiáját, az intézmények pedig egyre inkább befelé fordultak, működésük folyamatosan formalizálódott. Hagyományosan is kitüntetett területei, mint a nyelvi azonosság feltétlen őrzése, a kisebbségi lét „éthosának”, a „sajátosság méltóságának” erősítgetése, a még meglévő néphagyományok, a „tisztá forrás” őrzése-konzerválása stb., nem engedtek teret a „másfajta” lehetséges helyzetdefinícióknak, illetve a szituáció másfajta tematizálásának. Az interpretációs ismérvek feletti uralom, melyet féltve őrzött a kisebbségi értelmiség „vezérkara”, nem tett lehetővé semmilyen (ön)kritikát, illetve csak azokat „engedte meg”, melyeket képes volt beépíteni, saját ideológiája erősítgetésére felhasználni. E jellemzéssel nem az egyes értelmiségiek jóhiszeműségét akarom megkérdőjelezni valamilyen utólagos történelmi igazság nevében ítéletet követelve, csupán egy másik lehetséges szempontból jellemzem a működést, a modellt, mely ebben érvényesült.

Úgy vélem továbbá, hogy értelmetlen lenni az árulás-szolgálat, kollaboráció-disszidencia mércéken mérni e kompenzatív ideológiai és erkölcsi konstrukció „természetes hordozóinak”, az értelmiségieknek a szerepét (erre az értékelésre máris többen vállalkoztak). Meggyőződésem viszont, hogy a hit nem elégséges, és a jószándék is kudarcot vall(hat) akkor, amikor nincs kellő önkontroll, és nincs elég kompetencia az intézményteremtéshez és működtetéshez.

Az intézmények megteremtése-működtetése számtalan akadályba ütközött. A hálózat jórészt csak az irodalmi élet (persze itt volt a cenzúra), a sajtó, a könyvkiadás, a népi ünnepek, néprajzkutatás, „egyszemélyes intézmények” (ez egyre inkább csak a szimbolikus nevek hangoztatásában merült ki) területén épülhetett ki és maradhatott fenn, illetve működtek még a megmaradt, valamelyest önálló oktatási intézmények. Tagadhatatlan, hogy ezek is csupán „félillegálisban”, beszűkülő térben, az autentikus és önálló működés reményének híján. Az utóbbi két évtizedben az intézmények a *megszűnés és a kényszer-integrálódás* között hanyódtak, vagy pedig igyekeztek a *föld alá* szorulni. Kényszer-integrálódást emlegetek, hiszen a valódi még célként is alig jelentkezett, s mert viszonyaink között *az integráció a leggyakrabban asszimilációval fenyegetett*. Ezzel igyekezett szembehelyezkedni a kisebbségi erkölcs és ideológia – már jelzett – fő árama, akárcsak annak alkalmazkodó hálózata, a formalizálódó, később egyre inkább félig betiltott, szimbólumokra sűrített intézmények. A külső nyomás sok területen jelentkezett a nemzeti, kulturális és gazdasági szinteken, következésképpen a kisebbségi intézmények egyre inkább kiszorultak ezekről a területekről – a leglátványosabban talán az anyanyelvi oktatás mutatta ezt –, ennek ellenére a kompenzatív erkölcsi-ideológiai rendszer fennmaradt. Talán erre gondolnak azok, akik a túlélés célját kritizálják manapság(?). Nem lényegtelen azonban, hogy a sokféle kihívásra hovatovább csupán egyoldalú válaszokat volt képes produkálni ez a mentalitás, és pedig olyanokat, melyek a nemzeti-nemzetiségi népcsoport kiválasztottságát, fensőbbrendűségét, küldetésstudatát, az értelmiségi messianizmust sugallták. Ez csak azáltal volt lehetséges, hogy erősen és olykor erőszakosan „redukálta” a külvilág sokféleségét, megpróbált mindem átszűrni azon a szűk morális szítán, melyet a megmaradás-étosz köré szólt, egyre merevebbé és életidegenebbé *váló* interpretáció. Jól példázhatja ezt a nemzetiséget *homogén népként* kezeli többes számban való beszéd akkor is, amikor saját véleményről van szó; akárcsak a kultúra nyelvének *képletessé* tétele.

Álintézményé válás – tömeges elvándorlás

A külső kényszernek és a belső merevségeknek köszönhetően a romániai magyar intézmények szinte mindegyik strukturális összetevő mentén *álfunkciókat* voltak kénytelenek felvenni: ellátni, egészen a rendszerváltásig. Miközben szemmel láthatóan igyekeztek, számtalan társadalmi, politikai, ideológiai, kulturális és morális funkciót felvállalni, egyiknek sem voltak képesek *ténylegesen* eleget tenni. Így aztán a túlélésre, majd a feltétel nélküli megmaradásra álltak át „szebb időket” vártak, amikor majd önnön poraikból újjáéledhetnek.

Megpróbálom néhány mondatban összegezni a jelzett álintézményi működés egyes jellemzőit és az elvándorlási hullámmal való kapcsolatukat.

– Az értelmiségnek a társadalomról, kultúráról stb. alkotott képe elvált a köznapi tapasztalati valóságtól, attól a „népélettől”, melyről szólni kívánt, párhuzamosan a nyilvánosság kettéhasadásával. A tapasztalati valósággal való kommunikálás csődje megszüntette a rituális és szimbolikus kontrollt a kisebbség felett, a morális konstrukciók vonzereje gyengült.

– Az értelmiségi magatartás, az „örzök szentsége”, a jelzett erkölcsi-ideológiai építmény sáncai mögé húzódott, és nem tudott kommunikálni az intézményen kívüliekkel, horizontálisan sem. A vertikális kommunikáció és visszacsatolási rendszer működtetésére

kitermelt ugyan egy *mediátori réteget*, mely összetételét tekintve népművelőkből, tudománynépszerűsítőkből, pedagógusokból stb. állt, olyanokból, akik hajlandók voltak „körüludvarolni” az intézményeket, de ez a réteg igen labilisnők bizonyult. A mediátorok ugyanis hiába próbálkoztak, minduntalan kiszorultak az intézményekből. A hetvenes években még eljátszották a „nép”-et, pozitív visszajelzésekkel látták el az intézményeket (például szerkesztőségekbe küldött levelekben, író-olvasó találkozókban stb.), lelkesedtek, úgy ahogyan azt az intézmények elvárták, és ezzel legitimálták, megerősítették azokat. A nyolcvanas években viszont, éppen mert sohasem élvezte az intézményi védelmet, ez a réteg kettős kiszolgáltatottságban élt, társadalmilag is dezintegrálódott, és ezért azt hiszem, nem tévedek, ha azt állítom: *elindította az elvándorlási hullámot*.

- Az irodalmi élet, az intézményi „kiszállások”, az anyanyelven történő oktatás, a műszaki értelmiségiek felfelé ívelő pályáinak elzárulása mellett az intézmények „magukra maradása”, az őket éltető „lelkes közeg” megbomlása és így a pozitív visszajelzések elmaradása az értelmiségiek elvándorlását váltotta ki. Ez volt nyilván a *leglátványosabb, a legtöbbet emlegetett, a legnagyobb kárként feltüntetett „veszteség”*.

A fentiek következtében is, az intézmények funkcióhalmozás közben elvesztették eredeti eszközjellegüket, önkörükbe záródtak. Őrizni kellett őket, hiszen vannak, hiszen bármikor elvehetik tőlünk. Mindazáltal képtelenek voltak „megtalálni a népet”, észrevenni a társadalomban lejátszódó változásokat; a valódi ellenállást éppúgy, mint a stabilizációs kísérleteket, illetve nem tudtak ezekre ráépülni, ezért eredeti szlogenjeik, olykor a szimbólumok „rejtett felmutatásával”, néhány jelentéssel összekacsintással nem voltak képesek még mímelni sem a megtartó erőt az elvándorlási hullámmal szemben. A sokféle kihívásra nem tudtak érdemben válaszolni, csupán ismételték – ha tudták – régi, moralizáló jellegűket, hivatkoztak a szimbólumokra, melyek azelőtt komoly vonzerővel bírtak. Nem vették észre, hogy eközben nem megerősítik, hanem erodálják ezeket.

Honnan tovább, és hogyan tovább?

Fenntartva, hogy vázlatom csupán egy a sok lehetséges helyzetértelmezés közül, megpróbálom befejezésképpen vázolni azt, hogy – optikám szerint – „mi van most”, és mi következhet.

Amilyen mértékben az értelmiség fokozatosan veszítette el a társadalommal való szót értés képességét, nőtt a válsághangulat, és egyben veszített vonzerejéből, *megtartó képességéből* az a morális-kulturális konstrukció, melynek célja éppen a megtartás volt. Ezzel párhuzamosan az egykor „vállaló” értelmiségiek – mindezekről független okokból is – kiábrándultak saját vállalat-etikájukból. Úgy tesznek, minthogyha a közelmúltbeli szerepük, választásaik csakis a kiszolgáltatottság, az elnyomás hatására alakultak volna így: túlélési stratégia ez is! Csakhogy annak aki múltját sem hajlandó vállalni, mennyire lehetnek hitelesek a mai ígéretei, a jövőre vonatkozó elképzelései.

Nem változtak számottevően az új intézményeket létrehozó elképzelések sem. Az új intézmények vagy a régiak felújítását célozták meg; megkísérelve „feltölteni” a régi morális kliséket és szimbólumokat, vagy pedig azokhoz erősen hasonlószerű modell szerint termelődtek. Intézményeink kártyavárak csupán, hiszen hiányzik belőlük a máskor meglevő „Nagy Közös Cél”, mely mozgósítana, közösségi feladatokat róna ránk.

A célok „megkeresése”, új célok megfogalmazása feltételeinek a tisztázása *egy reális(abb) társadalomkép* kialakítását követelné meg. Ennek a megvalósítása késik, többek között a nyilvános beszéd mitikus jellegének következtében. Ez a módszer továbbra sem képes feltárni, eltalálni a változások mozgatóit, azt, hogy *a köznapis emberek hogyan élték meg az elmúlt két évtizedet*, hogy társadalmunk rejtett szintjein milyen válaszok és/vagy kompromisszumok születtek máris a válsággal való szembenézéskor, hogy milyen láthatatlan

integrációs formák vannak a mélyben. Társadalomkép nélkül az intézményépítés, egy kultúra vagy társadalom megtartó erejének növelése többnyire megmarad a kinyilatkoztatott szándékok szintjén, racionális garanciákat nélkülöző „megváltó ígéret”-nek. Nem kétlem, hogy a társadalom egy részének ideig-óráig így is megfelel, azt viszont tapasztalhatjuk, hogy egyre kevesebbeket elégít ki, és főleg nem a fiatalokat. Az a paradox helyzet állt elő, hogy minél hangosabban moralizálunk például az elvándorlás megakadályozása érdekében, ez nemcsak hogy nem segít: egyenesen menni késztet sokakat, a reménytelen utóvédharc képzetét sugallja. Felmelegített-felújított megtartó kategorikus imperatívuszaink például: „Elmenni ázsiai megoldás, maradni európai. Maradni, maradni, maradni...” – az ellenkező hatást váltják ki.

Amíg nem történik meg – legalább a kisebbség vonatkozásában – az önmagunkkal való kritikai szembesülés, nem tisztul meg a nyilvánosság, és nem történik meg a mentalitásváltás, alighanem a válság is fennmarad, az elvándorlás méretei sem csökkennek. Hiába kérdezzük rá: valóságunkra a tradicionális kérdésekkel, kérezzük az újabb „Nagy Közös Célt”, a feladatot, mely összekovácsol és (itt) megtart; az nem ért már ezen a nyelven, illetve mindig az ellenkezőjét érti annak, amit mondunk.

LÁSZLÓ MAGYARI

WE ARE ENTREATED TO STAY – THUS, WE ARE GOING... REFLECTIONS ON
CRISES AND MIGRATIONS

The paper starts out from the finding that the intellectual traditions of Hungarians living in Rumania suggest the cult of self-maintenance as being the only strategy inherited from the Transylvanian past. This is manifested in the language in the communication-related institutions of Hungarian minorities as well as in the contradiction between the experienced reality and reality as it appears in communication. The media have moved far from the everyday life, and „the language of the political power”, also used by the press of the national minorities, has become separated from that of the „subjects”. As a result, any dialog among the intellectual circles of minorities has become impossible. Crises – ideological, social and moral – involved in the information explosion of the recent years have provided a wrong basis for the ideological and moral constructions, thus, the press itself, which mirrors these phenomena, comes to create a consciousness of a crises situation, and therefore, contributes to the massive emigration from the country. Through destructing the myths, any statement aimed to interpret things in their reality will inevitably create an atmosphere of crisis. The paper underlines that new methods should be worked out in this field too, by filling the clichés and symbols with content and by forming a more realistic image of society.